

TIMBRO

Kolonialismens institutionella arv

KORTRAPPORT

Fredrik Segerfeldt

TIMBRO • November 2014

Om författaren

FREDRIK SEGERFELDT är författare och av Sidas tidning Omvärlden utsedd till en av Sveriges viktigaste debattörer om bistånd och global utveckling. Hans bok om vattenförsörjning i fattiga länder, Vatten till salu, har publicerats på fyra språk och tre kontinenter.

© Författarna och Timbro 2014

ISBN 978-91-87709-63-0

www.timbro.se

info@timbro.se

Kolonialismens institutionella arv

DEN SENASTE DEBATTEN OM KOLONIALISMEN visar återigen att den svenska kunskapen om företeelsen är begränsad. Dessutom ignorerar diskussionen kolonialismens mest relevanta nutida konsekvens: det institutionella arvet.

Mot denna bakgrund är det angeläget att gå igenom vad några av de mest inflytelserika statsvetenskapliga och ekonomiska utvecklingsforskarna har att säga om kolonialismen och dess effekter.

De huvudsakliga källorna är statsvetaren Francis Fukuyamas två böcker *The origins of political order* respektive *Political order and political decay*, ekonomerna Daron Acemoglu och James A Robinsons *Why nations fail* samt ekonomihistorikerna Ellen Hillbom och Erik Greens *Afrika – en kontinents ekonomiska och sociala historia*.

Författarna nämner flera olika systematiska och närmast ofattbara övergrepp, som amputeringen av gummisamlare i Kongo, den tyska utrotningskampanjen mot hererofolket i Namibia och det slavliknande encomiendasystemet i Latinamerika. Fokus här, och i deras böcker, är dock på kolonialismens långsiktiga politiska, ekonomiska och sociala konsekvenser.

I Latinamerika skapade européerna en rasbaserad politisk ojämlikhet som resulterade i ekonomiska klyftor och sekellång stagnation. Den afrikanska kolonialismens främsta arv är i stället svaga stater. Gemensamt för bägge världsdelen är ett destruktivt kolonialt arv av merkantilism och statscentrerad utveckling.

För den som är intresserad av ytterligare läsning finns min bok *Den nya jämlikheten*, som merparten av denna text bygger på.¹

VARIANter AV KOLONIALISM

Det är viktigt att göra skillnad på olika former av kolonialism. Att spanjorer och portugiser erövrar och sedan omdanar och styr Latinamerika i över 500 år är inte samma sak som att Storbritannien dominerar ett afrikanskt land under 60–70 år på 1800- och 1900-talen. Det är inte bara tiden som avgör konsekvenserna, utan även hur ”djup” kolonialismen var och vilket syfte den hade.

1. Fukuyama (2011, 2014); Acemoglu & Robinson (2012); Hillbom & Green (2010); samt Segerfeldt (2014).

Fukuyama (2014) utgår från statsvetaren David Abernethy och delar upp kolonialismen i tre faser. Den första var erövringen av den Nya Världen i Amerika. Den andra fasen var en tillbakadragning som pågick från revolten i Nordamerika till efterspelet av napoleonkrigen. Den tredje fasen kom igång med det engelsk-burmesiska kriget 1824 och kulminerade med det som kallas "the scramble for Africa", när de europeiska stormakterna delade upp stora delar av kontinenten mellan sig.

Den första vågen skapade stora ekonomiska överskott åt européerna i form av ädla metaller, socker, bomull och andra råvaror. Men när många européer sedan, i den andra vågen (tredje fasen) ville kopiera det som skedde i Peru och Mexiko gick man oftast bet. Visserligen kunde den belgiske kungen personligen berika sig på sitt bestialiska styre i Kongo, men som helhet hade Afrika, när slavhandeln var över, inte mycket att erbjuda. De flesta afrikanska kolonierna kunde inte ens finansiera sin egen administration. Den andra vågen drevs alltså primärt av europeisk stormaktsrivalitet än av ekonomiska vinster.

DET ÄR INSTITUTIONERNA, DUMBOM

En vanlig missuppfattning är att de koloniserade territorierna och postkoloniala länderna är fattiga för att kolonialmakterna sugit ut dem, tömt dem på människor och resurser. Den primära långsiktiga negativa konsekvensen av kolonialismen på fattiga länders utveckling är i stället det institutionella arvet. Modern utvecklingsforskning menar att det som avgör ett lands långsiktiga utveckling är dess institutioner, de lagar och regler som formar och styr människors beteende. I centrum står det politiska ledarskapet.

I den numera klassiska artikeln "The colonial origins of comparative development" visade ekonomerna Daron Acemoglu, Simon Johnson och James A Robinson att de vita kolonistörernas överlevnadsgrad har påverkat hur de erövrade territorierna utvecklades. I länder där det på grund av klimat och mikrober var svårt för européerna att överleva blev de i minoritet och hade incitament att upprätta utsugande styrelseskick. Men i länder där de överlevde i högre grad hade de intresse av att etablera mer jämlika samhällen. Och eftersom mer politiskt jämlika samhällen utvecklas bättre kan man fortfarande se denna skillnad. Ju större andel européer som överlevde, desto högre snittinkomst i landet i dag.

LATINAMERIKA

Tydligast har kolonialismens negativa konsekvenser varit i Latinamerika, där rasistiskt baserad ojämlikhet lever kvar än i dag, vilket är förödande för samhällsutvecklingen. En vit elit skapar möjligheter till välståndsutveckling för sig själv men håller med statens hjälp den mer mörkhyade befolkningsmajoriteten utanför, såväl ekonomiskt som politiskt. Konsekvenserna har varit stora inkomstskillnader och auktoritära regimer till vänster och höger, när majoriteten gör revolution och minoriteten vill förhindra detta. Någon väl fungerande kapitalism med jämn spelplan har inte kunnat skapas. Och utan en väl fungerande kapitalism höjs levnadsstandarden för den vanliga människan långsammare än annars, och ibland inte alls.

Faktum är att det var liberala reformer i det bourbonska Spanien i början av 1800-talet som triggade igång de latinamerikanska självständighetssträvandena. Det var inte de infödda som reste sig mot de vita, utan tvärtom så att de vita latinamerikanerna, kreolerna, gjorde uppror mot Spanien för att de riskerade förlora sin möjlighet att fortsätta exploatera indianerna. Latinamerikas frigörelse handlade alltså till stor del om fortsatt förtryck.

I detta sammanhang är det intressant att notera ironin i valet av bolivarianism som namn på den politiska rörelse som skapades av Venezuelas Hugo Chávez och som har upphävandet av den rasbaserade ojämlikheten som främsta mål, med socialistiska medel. Sedan 1999 heter landet officiellt Bolivarianska republiken Venezuela.

Namnet kommer från Simón Bolívar som ledde den väpnade kampen mot Spanien i början av 1800-talet och har blivit en symbol för Latinamerikas självständighet och rättigheter för den bruna ursprungsbefolkningen gentemot de vita européerna. Men Bolívar var långt ifrån någon kämpa för indianernas rättigheter. I stället tillhörde han den vita jordägareelit som ville kunna fortsätta exploatera ursprungsbefolkningen utan att fastlandsspanjorerna la sig i. Hans familj ägde fem stora gods, på sammanlagt nästan 50 000 hektar. (Genomsnittsjordbruket i Sverige låg år 2007 på 36,7 hektar.) Bolívar var en uttalad motståndare till jordägardemokrati baserad på lagstyre och spritt ägande.²

Faktum är att många indianer slogs på Spaniens sida mot självständighetsivrarna, eftersom de insåg att självständighet skulle innebära fortsatt förtryck och utsugning.

2. Ferguson (2012).

AFRIKA

Det finns de som menar att dagens problem i Afrika när det gäller mänsklig utveckling kan förklaras av kolonialismen. Och visst kan man härleda exempelvis det fruktansvärda våld som utbrast i Sierra Leone på 1990-talet till kolonialismen. De förkoloniala stamsamhällena var inte så våldsamma som många i väst vill tro, utan hade ordnade strukturer. I stället var lemlästning och andra övergrepp en fortsättning på det brutala våld som fanns i den europeiska dominansen på kontinenten. Men kung Leopolds Kongo var lika otypiskt för kolonialismen i Afrika som Sierra Leone var för Afrika på 1990-talet. I stället var bägge fallen undantag i sin brutalitet. Faktum är att kolonialismens negativa konsekvenser är mycket tydligare i Latinamerika än i Afrika.

Det stora arvet i Afrika är enligt Fukuyama de svaga staterna. Faktum är att något som är mycket slående när det gäller den sentida kolonialismen i Afrika är hur få européerna var. I Nigeria och Kamerun, exempelvis, fanns det endast 386 engelska administratörer på en befolkning av 20 miljoner. Deras påverkan på samhället var alltså begränsad.

Men de lämnade efter sig ett arv av underlig kombination av svaghet och utsugning. Staterna är starka i sin despoti, det vill säga de är starka nog att förtrycka och suga ut sin befolkning, precis som kolonialmakterna var. Men de är svaga när det gäller att utöva den normala offentliga administration som är nödvändig för utveckling, när det gäller att upprätthålla kontrakt och äganderätter, exempelvis.

En vanlig uppfattning är att européernas gränsdragningar i Afrika gjorde det svårare att få till väl fungerande stater i Afrika, eftersom gränserna inte stämmer överens med preferenserna hos de människor som lever i länderna i fråga. Det finns det vetenskapligt stöd för. Tre ekonomer fann i en studie att när etniska grupper delas upp mellan två länder och när landgränserna är raka blir den politiska och ekonomiska utvecklingen mindre framgångsrik.³

En annan aspekt kopplad till etnicitet och konflikt är att många av de etniska grupperna i Afrika är kategorier skapade eller förstärkta av kolonialmakten.

3. Alesina et al (2011).

MERKANTILISM OCH STATS-CENTRERAD UTVECKLING

Conquistadorerna kom till Latinamerika långt innan Adam Smith skrev sin *Wealth of nations*. De trodde att ett land blir rikt genom att skaffa sig ett handelsöverskott och välstånd var något som byggdes upp genom att man roffade åt sig resurser från andra länder. Ekonomin sågs som ett nollsummespel med en given mängd resurser att slåss om. Sedan dess har såväl Adam Smith som industrialiseringen lärt oss att det synsättet är fel. Länder blir rika av handel och specialisering och modern ekonomisk tillväxt är ett plussummespel, i vilket alla kan vinna. Förutom den institutionaliserade och rasbaserade ojämlikheten är merkantilismen och den statscentrerade utvecklingssynen kolonialismens stora utvecklingshämmande arv i Latinamerika, något regionen plågas av än i dag.

En liknande utveckling går att se i Afrika. Under kolonialperioden kontrollerade de europeiska makterna de afrikanska territoriernas ekonomiska in- och utflöden. Européerna upprättade ”grindvaktssystemer” för att skapa ett ekonomiskt överskott åt sig själva genom regleringar och monopol. Ekonomihistorikerna Ellen Hillbom och Erik Green visar hur de nyblivna självständiga afrikanska staterna tog över grindvaktssystemerna från kolonialmakterna. Det var en naturlig del i en statsstyrd utvecklingsstrategi byggd på protektionism och självförsörjning. Det är grunden för vanstyre och klientelism.

Ett exempel är Sierra Leone under Siaka Stevens, som styrde landet mellan 1967 och 1985. 1967 exporterade Sierra Leone kaffe, kakao och diamanter. Men eftersom de odlade bönderna i söder främst tillhörde en annan etnisk grupp än presidenten och hade stött Stevens motkandidat i valet, gjorde han allt han kunde för att göra livet surt för dem. Bland annat rev han upp den järnväg som de forna brittiska kolonialherrarna hade byggt och som bönderna i söder hade använt för att transportera sina varor till kusten och exportmarknaden.

Genom att använda den brittiska metoden att köpa upp böndernas produkter till reglerade priser kunde Stevens hålla dem fattiga, berika sig själv och sina klienter samt köpa sig politiskt stöd för att upprätthålla diktaturen. Bönderna fick ofta så lite som 10 procent av världsmarknadspriset för sina produkter, resten tog staten hand om. Incitamenten för utveckling av jordbruket var minst sagt begränsade.

Det är inte underligt att dessa länder utvecklades till kaosartade stater. De blev föremål för konflikt mellan konkurrerande eliter, och kampen om kontroll över staten blev ofta våldsam. Men grindvaktssystemens incitament till egen vinning på politisk väg fanns kvar. Hillbom och Green uttrycker det så här:

Den desperation med vilken politiker, frihetskämpar och krigsherrar har kämpat för att antingen behålla eller ta över den politiska makten är ett utmärkande drag för grindvaksstaten. Landet lägger ett enda guldägg, nämligen staten. Genom att kontrollera staten kontrollerar man landets alla betydelsefulla resurser.⁴

Det är just därför kontrollen över statsmakten blir så viktig – det är ofta det enda sättet att skaffa sig någon egentlig inkomst utöver grundläggande behov. Ta Kenya som exempel. Även om den senaste höjningen av parlamentsledamöternas arvoden drogs tillbaka efter omfattande protester, är deras ersättning ändå runt 100 000 dollar per år.⁵ Det ska jämföras med snittinkomsten i Kenya som ligger på runt 770 dollar.

SKYLL INTE ALLT PÅ KOLONIALISMEN

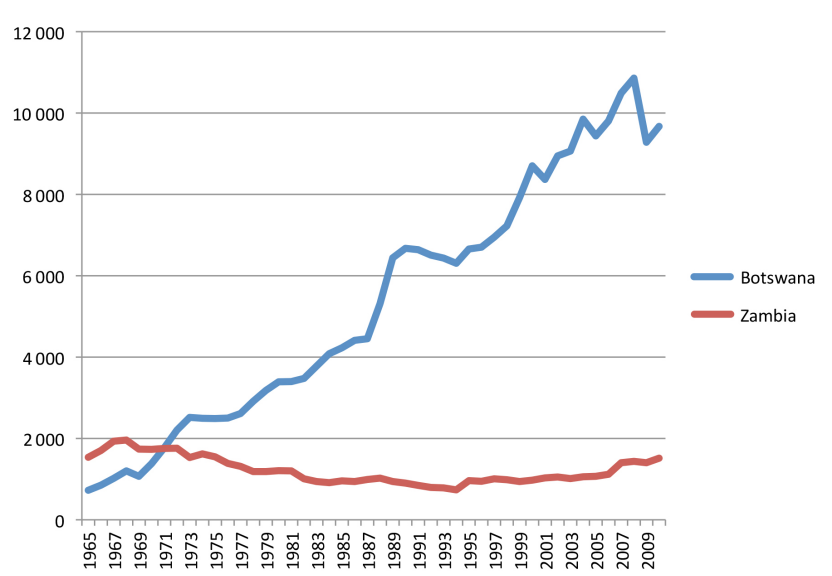
Ända sedan självständigheten har det funnits en tendens bland afrikaner att skylla kontinentens misslyckanden på kolonialismen. Allt fler röster hörs nu som avfärdar detta. Att bära vidare detta destruktiva arv var ett val som ledarna för de postkoloniala afrikanska staterna gjorde. För tyvärr var det postkoloniala ledarskapet i Afrika undermåligt, dominerat av genomkorrupta diktaturer.

Ett sätt att illustrera detta val är att jämföra två länder med liknande förutsättningar. Zambia och Botswana blev bägge självständiga från Storbritannien på 1960-talet, bägge är små, kustlösa stater i Sydafrikas intressesfär och beroende av gruvsdrift av koppar respektive diamanter. Vid självständigheten var snittinkomsten i Botswana endast hälften av Zambias. Numera är den sju gånger så hög. Skillnaden handlar inte så mycket om vilket avtryck Storbritannien gjorde, utan om vilka val de nyligen självständiga ländernas ledare gjorde. I Botswana valde Seretse Khama liberal demokrati med rättsstat och marknadsekonomi, medan Zambias Kenneth Kaunda valde socialism, enpartistat och korruption. Resultatet är slående.

4. Hillbom & Green (2010), sid 199.

5. Herbling (2013) samt Munk (2013).

BNP per capita, 2005 års dollar, köpkraftsjusterat.

Källa: Heston med flera (2012).

I boken *Interventioner* gör FN:s före detta generalsekreterare Kofi Annan en liknande jämförelse, mellan Ghana och Malaysia som bägge blev självständiga från Storbritannien 1957. Då var inkomstnivån i Ghana 390 dollar, mot 270 dollar i Malaysia. Medan Ghana valde auktoritärt styre med statskupper valde Malaysia den goda styrelsevägen. Numera är snittinkomsten i Malaysia tretton gånger högre än den i Ghana.

Annan menar vidare att kolonialismens negativa konsekvenser har varit ett argument som afrikanska ledare har använt för att fly undan sitt eget ansvar:

Den allt dominerande debatten om kolonialismens onda verkningar på Afrika var deras redskap för att avleda människors uppmärksamhet så att de inte ställde krav på verkliga framsteg. Det var en i alla avseenden bakåtsträvande inställning.⁶

Fukuyama hävdar att litteraturen om nutida institutionella förhållanden lägger för stor vikt vid just kolonialismens effekter och tenderar att bortse från att de koloniala erövringarna inte skedde i något vakuum utan att det fanns institutionella förhållanden redan innan och att dessa förhållanden spelar roll för den nutida utvecklingsnivån. Han pekar exempelvis på det faktum att många östasiatiska länder hade etablerat starka stater redan innan kontakten med västerlänningarna vilket förhindrade fullständig underordning i Japan

6. Annan (2012), sid 172.

och Kina. I Afrika, däremot, var halva kontinenten fortfarande organiserad i stammar och saknade stater i modern bemärkelse.

En annan sak man ska komma ihåg är att de precolumbianska rikena i Latinamerika knappast var några idylliska rousseauianska samhällen bestående av ”ädla vildar”, utan dessa var ännu mer exploaterande och grymma än spanjorernas och portugisernas kolonialvälden. Acemoglu och Robinson menar att de vita erövrarna byggde vidare på de förtryckande institutioner som redan var på plats. Såväl inkariket som det aztekiska riket längre norrut var just imperier vars makt byggde på slavarbete och förtryck av befolkningar runt omkring.

Ytterligare en relevant faktor är att en stor del av världens länder har någon gång varit del av någon annan makts imperium. Som Jean-Paul Ngoupandé, före detta premiärminister i Centralafrikanska republiken, har påpekat: ”Det finns praktiskt taget inget land eller någon civilisation i världen som inte vid något tillfälle i historien varit någon annans koloni: Frankrike under romarna i sex sekel, Spanien under araberna etc.”⁷

AVSLUTNING

Den som på allvar är engagerad i frågan om global utveckling eller ökad mänsklig välfärd på internationell nivå har allt att vinna på att ta till sig kunskap om de hinder som står i vägen för utveckling i fattiga länder. Debatten om kolonialismens konsekvenser ger tyvärr vid handen att kunskapen är begränsad. Det är synd, för kolonialismen är relevant även i dag, både som en del av vår historia och som ett arv som hämmar utvecklingen i fattiga länder.

Utveckling kräver en jämn politisk och ekonomisk spelplan, med konkurrens på lika villkor. Kolonialismen har försvårat etablerandet av en sådan. Det är något som plågar fattiga länder än i dag.

7. Citerad i Calderisi (2006), sid 21.

Referenser

Acemoglu, Daron, Johnson, Simon & Robinson, James A (2001), *The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation*, *The American Economic Review*, volym 91, nr 5, sid 1369-1401

Acemoglu, Daron & Robinson, James A (2012), *Why nations fail : the origins of power, prosperity and poverty*. London: Profile Books.

Alesina, Alberto, Easterly, William & Matuszeski, Janina (2011), Artificial states. *Journal of the European Economic Association*, 9(2):246–277.

Annan, Kofi (2012), *Interventioner : ett liv i FN:s tjänst*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Calderisi, Robert (2006), *The trouble with Africa : why foreign aid isn't working*. New York: Palgrave MacMillan.

Ferguson, Niall (2012), *Civilization : the six killer apps of Western power*. London: Penguin Books.

Fukuyama, Francis (2011), *The origins of political order : from prehuman times to the French revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Fukuyama, Francis (2014), *Political order and political decay*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Herbling, David (2013), MPs win Sh1m monthly pay in backdoor deal. *Business Daily*, 12 juni, läst 2014-03-19, <www.businessdailyafrica.com/MPs-win-Sh1m-monthly-pay-in-backdoor-deal/-/539546/1881004/-/item/1/-/xahccxz/-/index.html>.

Heston, Alan, Summers, Robert & Aten, Bettina (2012), *Penn World Table Version 7.1*. Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania, juli.

Hillbom, Elin & Green, Erik (2010), *Afrika : en kontinents ekonomiska och sociala historia*. Stockholm: SNS Förlag.

Munk, Nina (2013), *The idealist : Jeffrey Sachs and the quest to end poverty*. New York: Doubleday.

Segerfeldt, Fredrik (2014), *Den nya jämlikheten – global utveckling från Robin Hood till Botswana*. Stockholm: Timbro.

Summers, Robert & Aten, Bettina (2012), *Penn World Table Version 7.1*. Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania, juli.